

УДК 007:304:070“1882/1917”

В.О. Садівничий

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ВЕТЕРИНАРНОЇ ПРЕСИ ПІДРОСІЙСЬКОЇ УКРАЇНИ В СЕРЕДИНІ ХІХ – ПЕРШИХ ДЕСЯТИЛІТТЯХ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті висвітлено процеси виникнення, формування та функціонування періодичних видань із питань ветеринарії, що в середині ХІХ – на початку ХХ ст. видавалися на території України, яка входила до складу Російської імперії, а також питання систематизації цих видань за низкою істотних ознак.

Ключові слова: система, періодичні видання, тема, наукова комунікація, ветеринарія.

I. Вступ

Приручивши перших тварин, людина почала замислюватися над способами, методами й принципами догляду за ними, протягом століть набуваючи фахових умінь і навичок. Зрослий багаж знань спершу передавався усними переказами, потім у рукописних і друкованих книгах.

Економічний, промисловий, військовий і соціальний розвиток вимагав фахівців із навичками професійного лікування тварин. Із 1804 р. на медичному факультеті Віленського, а з 1085 р. Дерпського, Московського, Харківського, Казанського університетів відкрилися самостійні кафедри худоболікування. За визначенням А. Корольова, “цей період потрібно вважати початком планомірної вищої ветеринарної освіти в Росії” [3, с. 2]. Також розвивалася законодавча база; до боротьби з епізоотіями (вибухоподібне розповсюдження інфекційної хвороби тварин) долучилися вчені-біологи, медики; наукові відкриття ХVІІІ–ХІХ ст. створили фундамент медико-біологічних знань, сприяли їхньому розвитку та клінічному застосуванню.

Відповідно, організація навчальних закладів і підготовка фахівців у галузі догляду та лікування тварин; розвиток наукових досліджень; освоєння технологій роботи зі збудниками інфекцій; створення та функціонування міжнародних ветеринарних організацій; збільшення професійного середовища тощо вимагали спеціалізованої комунікації. Зазначені чинники, а ще зростання виробничих сил і поглиблення капіталістичних відносин, розвиток видавничої галузі, наявність творчих працівників, потреба агентів наукової діяльності обмінюватися інформацією тощо й викликали появу спеціалізованих друкованих видань із питань ветеринарії.

II. Постановка завдання

Мета статті полягає у вивченні процесів виникнення, формування та функціонування спеціалізованої періодики ветеринарного напрямку, що в середині ХІХ – на початку

ХХ ст. виходили на території підросійської України; систематизації їх за низкою істотних ознак; розкритті зв'язків із іншими категоріями та поняттями в цій сфері.

Об'єкт наукового дослідження – система преси з питань ветеринарної медицини, яка виникла й розвивалася в Україні, що входила до складу Російської імперії. Предмет – умови та процеси зародження, розвитку, функціонування цих періодичних і продовжуваних видань, предметно-тематичні особливості матеріалів. Хронологічні межі дослідження: від 1882 р. (дата виходу перших видань) до 1917 р. – часу розпаду Російської імперії.

Говорячи про історіографію питання, насамперед потрібно наголосити, що опрацьовані нами джерела містять лише окремі згадки про спеціалізовані часописи з ветеринарної медицини, а отже, не даючи повного уявлення про становлення, розвиток, систему та їх місце в інформаційному просторі.

Основні матеріали, в яких під тим чи іншим кутом зору розглядалася зазначена тема, можна розподілити на кілька груп: з історії ветеринарії, історії журналістики, видавничої справи, медичної наукової комунікації, бібліографічні покажчики.

Основоположними в історії ветеринарії і сьогодні залишаються дослідження ректора Московської ветеринарної академії, доктора ветеринарних наук, професора Віктора Коропова [4]. Інші праці щодо виникнення та становлення спеціалізованих видань із ветеринарної медицини базуються на розробках В. Коропова або широко їх цитують. Серед сучасних досліджень виділяємо колективну монографію “Історія ветеринарної медицини України” [1], яка витримала кілька перевидань, та низку публікацій, що мають непряме відношення до теми нашого дослідження, таких авторів, як С. Аранчій, В. Вакулик, С. Джупина, А. Душан, С. Руда, С. Рудик, М. Стегней, Є. Степанович та ін.

Із історії журналістики, видавничої справи, медичної наукової комунікації, моделей системи преси ми спиралися на праці

Н. Артамонової, Є. Ахмадуліна, С. Багдасар'яна, А. Бочарова, І. Гребцової, В. Дмитрука, Б. Єсіна, С. Корконосенка, І. Михайлина, А. Москаленка, Т. Мьолдре, С. Середи, Н. Сидоренко, В. Соколова, П. Федченка, Г. Щербицького та ін.

Методичну основу дослідження також становили бібліографічні видання та покажчики, підготовлені М. Білінським, Л. Бєляєвою, А. Волобуєвою, В. Ігнатієнком, Т. Ковальською, М. Лісовським, І. Мілясевич, Л. Пахучою, О. Пузирьовою, Н. Сидоренко, О. Хоменком, Е. Черновою, М. Черепуховим та ін.

Опрацьовані роботи дають підстави стверджувати, що комплексно означене питання не досліджувалося, отже, не створено картину виникнення, формування та розвитку періодичних і продовжуваних видань із питань ветеринарії у підросійській Україні середини XIX – перших десятиліть XX ст., не проведено їх систематизацію. Саме цим і зумовлена актуальність статті.

III. Результати

Вирішуючи завдання систематизації ветеринарної періодики, ми спиралися на загальні принципи класифікації, а критерієм слугувала наявність низки істотних ознак і стійких характеристик.

Проаналізувавши каталоги Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, Харківської державної наукової бібліотеки ім. В.Г. Короленка, Одеської національної наукової бібліотеки ім. М. Горького, Російської національної бібліотеки та інші, а також наукові та бібліографічні джерела й покажчики, можемо констатувати, що в означений хронологічними межами дослідження період у 9 губерніях (Волинська, Катеринославська, Київська, Подільська, Полтавська, Таврійська, Харківська, Херсонська, Чернігівська) виходило друком 16 спеціалізованих видань із питань ветеринарної медицини. Це: “Ветеринарная хроника Волынской губернии”, (Житомир, 1910–1915); “Ветеринарная хроника Киевской губернии” (Київ, 1913–1917); “Ветеринарная хроника Подольской губернии” (Кам'янець-Подільський та Вінниця, 1912–1915); “Ветеринарная хроника Херсонской губернии” (Херсон, 1891–1916); “Ветеринарно-санитарные сведения по г. Одессе” (Одеса, 1909–1913); “Ветеринарный вестник” (Харків, 1882–1895); “Дневник Третьего Всероссийского съезда ветеринарных врачей” (Харків, 1913, 29 грудня); “Сборник трудов Харьковского ветеринарного института [имп. Николая I]” (Харків, 1889–1918); “Сведения о ветеринарно-санитарном состоянии Екатеринославской губернии” (Катеринослав, 1894–1917); “Сведения о ветеринарно-санитарном состоянии Киевской губернии” (Київ, 1909–1911); “Сведения о ветеринарно-санитарном состоянии Харьковской губернии” (Харків, 1907–1916); “Труды

1-го областного ветеринарного съезда из представителей от губерний и области: Харьковской, Екатеринославской, Херсонской, Таврической, Полтавской, Киевской, Бессарабской, Подольской, Волынской и Донской” (Харків, 1910, 1 нумер. вип.); “Труды 8-го совещания ветеринарных врачей при губернской управе 3–5 ноября 1911 г.” (Харків, 1912, 1 нумер. вип.); “Труды областного съезда представителей земств южный губерний России для изыскания мер борьбы с вредными насекомыми и против эпизоотий с 11 по 20 февраля 1885 года в г. Харькове” (Харків, 1885, 1 нумер. вип.); “Труды Общества ветеринарных врачей в г. Харькове” (Харків, 1911); “Труды... совещания ветеринарных врачей при губернской управе ...” (Харків, 1905–1913).

Привертає увагу той факт, що дев'ять із них видавалися в Харкові, два – в Києві, по одному в Житомирі, Кам'янці-Подільському/Вінниці, Катеринославі, Одесі, Херсоні. Насамперед це пов'язано з наявністю продуктивних сил, які щодо Харкова характеризуються: а) спеціалізованим вищим навчальним закладом і б) фахівцями, які розуміли вагу друкованого наукового слова в періодичному виданні для розвитку ветмедицини. Саме професори Харківського інституту й відіграли провідну роль у створенні галузевих медичних періодичних видань.

Один із перших – учений-мікробіолог, екстраординарний професор П. Гордєєв. Закінчивши Харківське ветеринарне училище, продовжив освіту на однойменному відділенні Імператорської медико-хірургічної академії Санкт-Петербурга, де здобув звання професора фармакології. У 1880 р. перейшов до Харківського ветінституту, де 30 років завідував кафедрою патології і терапії.

Саме П. Гордєєв у 1882 р. започаткував видання журналу наукової і практичної зоотриї “Ветеринарный вестник”. Журнал виходив шістьма книжками на рік. У підготовці перших чисел засновникові допомагали екстраординарний професор Казанського ветеринарного інституту К. Блюмберг і ординарний професор Дерптського ветеринарного інституту Є. Земмер.

Програма часопису визначалася “відділами”. Таких було шість: перший – анатомія, гістологія та фізіологія нормальна й патологічна; другий – наукові дослідження з експериментальної фізіології, патології та эпизоотології; третій – статті й роботи із зоотехніки, гігієни, дієтетики, сільського господарства, ветеринарної статистики; четвертий – статті та праці з хірургічної, терапевтичної, дерматологічної, эпизоотологічної, клінічної ветеринарії та судово-ветеринарної поліції; п'ятий – критика та бібліографія; шостий – літературні огляди й суміш, реферати з вітчизняної та зарубіжної журналістики.

За твердженням академіка В. Коропова, “відсутність постійних співробітників, матеріальні збитки ... , а також упередженість редактора П.А. Гордєєва, який прагнув нав’язувати свої погляди” [4, с. 36] спричинили закриття часопису. Про це ж, “відсутність постійних співробітників, матеріальні збитки ... , упередженість редактора” пише й П. Федченко [5, с. 264]. Однак прикладів упередженості автори не наводять. На медіаринку журнал проіснував до 1895 р., а професор П. Гордєєв помер через рік.

Залучився до редакторської роботи і професор М. Рязанцев, випускник ветеринарного відділення Петербурзької медико-хірургічної академії. У 1884 р. переїхав до Харкова. Пройшов шлях від лаборанта до професора, завідувача фізіологічної лабораторії та одночасно – фундаментальної наукової бібліотеки. Саме М. Рязанцев із часу заснування і до останнього залишався єдиним і незмінним редактором “Сборника трудов Харьковского Ветеринарного института” (1887–1919).

Виходило видання систематично, томами, залежно від наявності коштів, а також за накопиченим матеріалом: 1-й та 2-й томи вийшли у 1889 р., 3-й – у 1891 р., 4-й – у 1895 р., 5-й – у 1898 р., 6-й – у 1904-му. У подальшому один том мав кілька випусків, кількість яких не була постійною, час виходу – невизначений. Нумерування велося із першого числа, усі випуски мали однотипове оформлення. Обкладинка й титульний аркуш паралельно друкувалися французькою мовою. У деяких виданнях французькою подавався також зміст.

До співпраці редактор залучив провідних учених і викладачів: А. Раєвського, В. Данилевського, О. Брандта, С. Іванова, А. Шалашникова, І. Гордзяльківського, Д. Конєва, О. Остапенко, І. Садовського, М. Бекетова, І. Мечнікова, Л. Ценковського та ін., а також студентів і магістрантів.

Основу “Сборника...”, згідно з розробленою М. Рязанцевим тематико-типологічною структурою, становили наукові статті ветлікарів, учених, професорів та студентів ветеринарного інституту. В одному номері друкувалося від трьох до двадцяти наукових статей. Офіційну частину становили: річні звіти про роботу інституту та закордонні відрахованні науковців, відгуки про дисертації та наукові праці студентів тощо. У неофіційну частину входили: статті, дослідження, спостереження та повідомлення з усіх галузей ветеринарної медицини та історії інституту, рецензії, бібліографічні нотатки тощо. До видання увійшли курси операційної хірургії для ветеринарних лікарів і студентів.

Приналежність до засновника системоморформувальний чинник у ветеринарних виданнях є характерною для преси кінця XIX –

початку XX ст.. Засновниками виступали вищі навчальні заклади, бюро або відділи губернських управ, громадські організації, оргкомітети з’їздів або нарад, приватні особи. Отже, видання були відомчі, громадських організацій, приватні.

Ветеринарні бюро або відділи заснували “Хроніки...” та “Сведения...”. Із 9 губерній підросійської України такі видання нами не зафіксовані тільки в Полтавській та Чернігівській. У Херсонській губернії виходило два: губернське й окремо по місту Одеса – “Ветеринарно-санитарные сведения по г. Одессе”; у Київській губернії спершу видавалися “Сведения о ветеринарно-санитарном состоянии...” (1909–1911), а з часом “Ветеринарная хроника...” (1913–1917). Редакторами значилися голови губернських земських управ.

Спільне для цих видань: оприлюднення відомостей про ветеринарно-санітарний стан, що складалися ветеринарним відділом губернського земського правління за даними дільничних ветеринарних лікарів; статистичні й фактичні дані про поширення хвороб свійських тварин; “журнали” засідань і нарад тощо. Відомості, як правило, подавалися у вигляді статистичних таблиць, переважна більшість яких була постійною і повторювалася в кожному номері: “Зведена відомість заразних хвороб домашніх тварин у ... губернії за ...”; “Відомості про заразні хвороби”, “Зведена відомість про ветеринарно-лікарську та фельдшерську допомоги”, “Відомість про кількість препаратів, відпущених ветеринарно-бактеріологічною лабораторією”, “Відомість про розповсюдження в ... губернії повально-заразних хвороб на домашніх тваринах” та ін.

Ще у XVIII ст. в Російській імперії, за свідченням Д. Чегодаєвої [6, с. 3], почали з’являтися громадські організації, і лікарські зокрема, які займалися науковою та практичною діяльністю. Широкого ж розповсюдження вони набули в XIX – на початку XX ст., ставши однією із поширених форм організації наукової діяльності. Однак наукові медичні товариства ветеринарних фахівців, а вони діяли в Житомирі, Одесі, Харкові, Катеринославі та Києві, не завжди виступили засновниками видань. Свої наукові праці ветлікарі друкували на сторінках наукової періодики загальномедичного профілю, оскільки до 1889 р. товариства були спільними для медичних і ветеринарних фахівців. Представники Харківського товариства ветлікарів друкували свої праці на сторінках “Сведений...”, і тільки в 1911 р. видали “Труды Общества ветеринарных врачей в г. Харькове за XIV год”.

Згадаємо професора П. Гордєєва, його журнал – “Ветеринарный вестник” – є першим у підросійській Україні приватним галузевим ветеринарним періодичним виданням.

За тривалістю присутності на медіаринку, одним із "найстаріших" можна визначити "Ветеринарный вестник", який виходив із 1882 р. Загалом у XIX ст. видавалося п'ять (із 16) видань: "Труды областного съезда представителей земств южный губерний России для изыскания мер борьбы с вредными насекомыми и против эпизоотий с 11 по 20 февраля 1885 года в г. Харькове" (1885), "Сборник трудов Харьковского ветеринарного института [имп. Николая I] (1889–1918)", "Ветеринарная хроника Херсонской губернии" (1891–1916), "Сведения о ветеринарно-санитарном состоянии Екатеринославской губернии" (1894–1917).

Окрему групу в системі спеціалізованих ветеринарних видань становлять "Дневники..." та "Труды..." з'їздів і різноманітних нарад. На території Східної України відбулися Третій Всеросійський з'їзд ветеринарних лікарів (Харків, 29 грудня 1913 – 6 січня 1914 р.), Перший Всеросійський з'їзд ветеринарних фельдшерів (Київ, 1913 р.) та чотири міжгубернські з'їзди й наради. "Дневники..." і "Труды..." видавали організаційні комітети форумів для друкування текстів виголошених доповідей. Переважно це науково-практичні й довідкові статті з характеристикою хвороб і методів лікування, аналізом поточного ветеринарного стану, рекомендаціями щодо проведення профілактичних заходів тощо.

Грунтуючись на тому, що періодичне – це "видання, що виходить через певні проміжки часу, має заздалегідь визначену постійну щорічну кількість і назву нумерованих чи датованих, однотипово оформлених випусків, які не повторюються за змістом" [2, с. 10] (під цей поділ аналізовані нами видання підпадають без змін), до них відносимо журнали, "Сведения...", "Хроники...". До продовжуваних видань, що виходять "через заздалегідь не визначені проміжки часу, в міру накопичення матеріалу, нумерованими та (чи) датованими випусками, неповторюваними за змістом, однотипово оформленими, із спільною назвою" [2, с. 10] – "Дневники...", "Сборники трудов...", "Труды...". Загалом в інформаційному просторі існувало 9 періодичних та 7 продовжуваних видань.

Для аналізованих видань при вибудовуванні інформаційної вертикалі щодо такого системоформувального чинника, як характер читацької аудиторії, – головною є диференціація споживачів інформації за такими принципами розподілу: на підставі трудової, інтелектуальної й соціальної діяльності (губернські й повітові службовці, лікарі-практики й фельдшери, студенти, науковці); малі соціальні й фахові групи (наприклад, земська чи сільська громада, інститут тощо). Усе ж у текстах превалює езотеричний спосіб представлення інформації, згідно з яким

ідеї, теорії, висновки тощо призначені для поінформованих, тобто зрозумілі лише спеціалістам. Видання належать до спеціальних, розрахованих на наукових працівників, широке коло спеціалістів, передовсім практиків і фахівців. З іншого боку – мали місце значна просвітницька робота серед населення.

IV. Висновки

У результаті проведеної роботи нами систематизовано й описано періодичні та продовжувані видання з питань ветеринарії, що видавались у 9 губерніях підросійської України.

До головних системоформувальних чинників ми відносимо: наявність творчих сил; приналежність до засновника; тривалість присутності на медіаринку; періодичність; характер читацької аудиторії; спільний предметно-тематичний ряд опублікованих матеріалів.

Тематично в аналізованих виданнях виділено інформацію: для всіх; для широкого кола працівників галузі; наукова інформація для спеціалістів. За охопленням проблем усі видання можна віднести до політематичних.

Висновки в результаті проведеного дослідження дають підстави говорити про зазначені видання як про цілком нове явище в структурі спеціалізованої преси XIX – початку XX ст.

Подальше вивчення спеціалізованої періодики ветеринарного напрямку дасть змогу із максимальною точністю відтворити картину становлення вітчизняної наукової та науково-популярної журналістики. Ґрунтовні знання з історії сприятимуть розвиткові сучасної наукової комунікації у мас-медіа.

Список використаної літератури

1. Вербицький П.І. Історія ветеринарної медицини України : монографія / П.І. Вербицький, П.П. Достоевський, С.К. Рудик ; за ред. С.К. Рудика. – К. : Ветінформ, 2003. – с. 362–380.
2. Видання. Основні види: Терміни та визначення: ДСТУ 3017–95: Вид. офіц. – Чинний від 01–01–96. – К. : Держстандарт України, 1995. – 48 с. (Національні стандарти України).
3. Королёв А.Г. Из истории создания и развития Харьковского ветеринарного института / А.Г. Королёв // Питання історії науки і техніки. – 2013. – № 1. – С. 2–10.
4. Коропов В.М. История ветеринарии в СССР : учебник / В.М. Коропов. – М. : Гос. изд-во сельскохозяйственной литературы, 1954. – 368 с.
5. Федченко П. Матеріали історії української журналістики / П. Федченко. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1959. – Вип. I. Перша половина XIX ст. – 318 с.
6. Чегодаева Д.Л. Роль общественных организаций в развитии курортов Кавказских Минеральных Вод (1863–1917 гг.) : дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 "Отечественная история" / Диана Леонидовна Чегодаева. – Пятигорск, 2002. – 192 с.

Стаття надійшла до редакції 27.05.2014.

Садовничий В.А. Формирование системы ветеринарной прессы пророссийской Украины в середине XIX – первых десятилетиях XX ст.

В статье рассмотрены процессы возникновения, формирования и функционирования периодических изданий по вопросам ветеринарии, которые в середине XIX – начале XX вв. издавались на территории Украины, входившей в состав Российской империи, а также вопросы систематизации этих изданий по ряду существенных признаков.

Ключевые слова: система, периодические издания, тема, научная коммуникация, ветеринария.

Sadivnychy V. The formation of the vetpress system in Prorussian Ukraine in the middle of the nineteenth century – the first decades of the twentieth century

The article deals with the study of the processes of emergence, formation and functioning of periodical and prolonged publications on veterinary medicine issues, which were published in the mid-nineteenth – early twentieth century on the territory of Ukraine, that was a part of Russian Empire; classification of these publications for a number of essential features; disclosure of relations with other categories in this field.

Object of the research – media system veterinary medicine issues, which emerged and developed on the territory of Prorussian Ukraine. Subject – conditions and processes of the origin, development and functioning of these publications, objective and thematic features of the materials. Urgency of the article is presupposed by the lack of a full-scale study of the stated publications.

The main factors that caused the formation of specialized printed media on various veterinary issues: the organization of educational establishments and training of specialists in the sphere of animal care and treatment; development of scientific researches; extending of the professional environment; development of the publishing industry; availability of the creative specialists; the need for the scientific work agents to exchange information and so on.

16 specialized editions on veterinary medicine issues – 9 periodical and 7 prolonged editions – were published in 9 gubernias of Ukraine.

To the main system-forming factors we refer: availability of the creative forces; belonging to the founder; duration of the presence on the media market; frequency; nature of the readership; common objective and thematic rank of published material.

Thematically following types of information are defined in analyzed editions: for a general reader; for a wide range of medical workers; scientific information for specialists. All editions belong to polythematic ones according to covered issues.

Drawn conclusion give ground to speak about listed editions as a completely new phenomenon in the structure of specialized press.

Key words: system, periodicals, theme, scientific communication, veterinary.